

ՅՈՎԱՆՆԻՍ ԱՂՋԱՇԵԱՆ

Ն Ո Յ Ե Մ Բ Ե Ր 2 9

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԵԿՆ ՈՒ ԱՅՍՈՐԸ

«Դաւերից ի վեր անբարդ մի որբանոց լիճելուց
«եւ հալածուելուց յետոյ, Հայաստանը այսօր
«դարձել է Խորհրդային Միութեան ամենասիրելի
«զաւակը»:

Ս Տ Ա Լ Ի Ն

Գ Ե Յ Ր Ո Ւ Թ

1 9 3 7

9 (47. 925)

1-49

21026

Աղամազնի, 2.

Հեկ 29: Հայամարտիկ

պարզ: 5 ս.ր

ՀԱՅԻԳՐԱԴ Է 1961 թ.

47.925)21
-49 ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՂՋԱԲԵՏԱՆ

Լրաց:

Ն Ո Յ Ե Մ Բ Ե Ր 2 9
308(Կ7.925)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԵԿՆ ՈՒ ՍՅԱՈՐԸ

Հ/6762

«Դաւերից ի վեր անբաղդ մի որբանոն լինելուց
«եւ հայածուելուց յետոյ, Հայաստանը այսօր
«դարձել է Խորհրդային Միութեան ամենասիրելի
«գաւակը»:

Ս Ա Լ Ի Ւ

Գ Ե Յ Ր Ա Ւ Թ

1987

ԵՐԿՈՒԻ ԽՈՍՔ

Հայաստանի խորհրդայնացումէն ի վեր անցեր են
17 տարիներ և զեռ մինչև այսօր մեր գաղութը կա-
րելիութիւնը չունեցաւ, համաժողովրդական արժա-
նագայել չուքով մը տօնելու կամ հարկ եղած չափով
ծանօթանալու մեր բաղմաշարչար ժողովուրդի ազգա-
յին և ընկերային ազատագրութեան Մեծ Օրուայ՝ Նո-
յեմբեր 29ի իմաստին:

Ճիշդ է որ անցեալի մէջ, հակառակ տիրող քա-
զաքական աննպաստ պայմաններուն, զտնուեցան կաղ-
մակերպութիւններ որոնք քաջութիւնը ունեցան իրենց
հրապարակած կոչերով և կազմակերպած մասնակի հա-
ւաքոյթներով, խօսիլ Նոյեմբեր 29ի մասին և նոյնիսկ
տօնել զայն: Սակայն այդ բալոր յանդուզն փորձերը,
իրենց օգտակարութեամբը մէկտեղ, չի կրցան և չէին
ալ կրնար սպասուած արդսւնքին յանդիլ, պարզ այն
պատճառաւ որ անոնք կը կատարուէին, սարսափի տակ
չատ սահմանափակ շրջանակի մէջ, առանց ժողովուրդի
լայն խաւերուն մասնակցութեան:

Այն ատեն, Լիբանանը կ'ապրէր քաղաքական չատ
վատ պայմաններու տակ, կաշկանդուած էին բոլոր
աշատութիւնները, իմալէրիալիս սական սարսափը
թաթերը փուած էր երկրի մէկ ծայրէն միւսը: Ոչ ոք
իրաւունք ունէր ազատ ընթացք տալու իր ազգային
զգացումներուն և բաղձանքներուն: Արդիլուած էին
դէմոկրատական բնոյթ կրող բոլոր տօնախմբութիւն-
ներն ու հաւաքոյթները:

Այս զրութեան մեծագոյն զոհերէն էր նաև ի-
շահանաբնակ հայ ժողովուրդը: Անոր հայրենասիրա-
կան իւրաքանչիւր արտայայտութեան քաղաքական

գունաւորում տալ կը փորձէին, ոչ միայն իր օտար, այլ և հայ թշնամիները, Բոլորին յիշողութեան մէջ դեռ թարմ են այն չարաբասաիկ տարիները, երբ Խորհրդային Հայաստան բառ արտասանողը կ'որակուեր համայնավար։ Իսկ Խորհրդային Հայաստանի ի նպաստ կատարուող ամէն չարժում, տեղական իշխանութեան կը մատնուէր, որպէս համայնավար ելոյթ կամ հակապետական չարժում։

Ո՞վ չի զիտեր որ հայ ժողովուրդի դէմ կատարուող այս հալածանքներուն մէջ իրենց պատասխանառութեան մեծ բաժինը չունեցան նաև կարգ մը դաշնակ նախակին պետական մարդիկ, որոնք աելոյս հայ գաղութը իրենց հակակշորին տակ պահերու մարմար մարմարին տարուած, և յենած իմբէրիալիստական շրջանակներու հետ ունեցած իրենց բարեկամութեան վրայ, կանգ չառին սպաննութիւններու և եղբայրապան կոիւներու առաջ։

Այս մասին շատ բան զիտէ հայ ժողովուրդը։

Տեղւոյս գաշնակ մամուլն ու բեմը, տարիներ շարունակ մուը և նախատինք կարգացին Հայաստանին լսին, հոն հաց չկայ, ժողովուրդը անօթի կը մեռնի, հոն հայ չկայ, տիրողը ոռւսն է են։

Վերջապէս չի լուսած և չի տեսնուած սուտերու զիմեցին, զէպքերն ու թուականները խեղաթիւրելու համար. սև օրը ուրախ օր ցոյց տուին, ուրախն ալ սև։ Հայ ազգի ողբալի ստրկութեան օր Մայիս 28^ն հակաղեցին, հայ ազգի ցնծալի ազատութեան միակ օր Նոյ. 29ին։

Յաւալի է այս ասթիւ յիշել, ստկայն անհրաժեշտ է և հարց տալ, թէ ինչո՞ւ հայ ազգային մարմինները

ու Առաջնորդարանը, հակառակ ժողովուրդի կամքին, դեռ մինչև այսօր կը յամառին Մայիս 28Ն որպէս ազգային տօն պարտադրել հայ ժողովուրդին:

Միթէ՞ անոնք ոյս բանը կ'ընեն, պարզ անոր համար որ գաշնակցութիւնը այդպէս կը փափաքի, կամ անոր համար որ իրենք ալ կը հաւատան այդ օրուայ ազգային հանգամանքին: Կամ մին կամ միւսը: Յամենայն դէպս երկու պարագաներուն ալ կատարուածը Խ. Հայաստանը ուրանալու արարք մըն է:

Հայ ժողովուրդի իր ազգ: մարմիններէն, սպասածը այս չէր բնաւ և այս ալ չպիտի ըլլայ երբեք:

Սնիկայ, հակառակ բոլոր հալածանքներուն, մատնութեանց և սուտերուն զիտցաւ միշտ անվթար պահել իր համակրանքն ու սէրը դէպի հայրենի երկիր, Խ. Հայաստանը: Ասոր կենդանի ապացոյցն են դազութիս մէջ, տարիներէ ի վեր զործող հայրենաւիրական կազմակերպութիւնները (Հօկ, Հայրենակցական, և Վ. լրաշինաց և Երիտասարդական միութիւններ) որոնք ամեն պատեհ առթիւ, ցոյց տուին իւնից անվերապահ սէրը Խ. Հայաստանի նկատմամբ:

Ընթերցող բարեկամ՝ Նոյ. 29-Ն հայ ազգի պատմութեան ամենավեհ և ամենաթանկապին շրջանն է. գարեր չարունակ տրիւն և աւեր տեսած մեր ժողովուրդի մոայլ կեանքին վրայ բացուող առաջին արշալոյսը: Գրել Նոյ. 29ի պատմութիւնը կը նշանակէ տալ Հայաստանի աշխատաւոր ժողովուրդին ամենայնական մարտնչութերուն պատմութիւնը, կը նշանակէ ծանօթանալ Նոյեմբեր 29-ով Հայաստանի մէջ բացուող սոթիալիստական կեանքի ամենահերոսական

Թոփէքներուն :

Նման բան մըշատ ընդարձակ գործ է և վեր իմ
կարողութենէս։ Ներկայ զրքոյկով իմ տալիքս պիտի
ըլլայ, միայն Նոյ, 29ի պատմութեան մէկ համառօտ
ուրուագիծը, որը՝ կը յուսամ թէ որոշ չափով պիտի
գոհացնէ մեր ընթերցանութեան ծարաւի հասարակու-
թիւնը։

ԾԱՆՈԹ .—

Մէջբերումեերը վերնուած նի հետեւեալ զիրբերեն .-
Նոյեմբերեան Յեղափոխութիւնը Հայաստանում .
Վ. ՊԱՐՍԱՐԵԱՆ

«Դաշնակցական դրախտավայր» Մ. ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ
Ալեքսանտրապօլի դաշնագիրը. ՇԱՀԱՆ ՆԱԹԱԼԻ
ի. Ս. Հ. Մ. ի նոր Սահմանադրութիւնը։

ԴԱՇՆԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

ՍՈՎԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ԵՒ ԹԱԼԱՆԻ ԵՐԿԻՐ

Նոյ. 29-ի մասին խօսելէ առաջ, անհրաժեշտ է արագ ակնարկ մը նետել 1918—1920ի, գաշնակ Հայաստանի մէջ ախրող կացութեան վրայ, Արովհետե կարելի չէ Հայաստանի Նոյեմբերեան յեզափոխութիւնը ըմբռնել առանց զիտնալու թէ, որոնք եղան այն պատմական դէպքերն ու վիճակները որոնք ծնունդ առ ին, Նոյ. 29ի բանուորագի զացիական յեզափոխութեան:

Արտասահմանի դաշնակ մամուլը, փողով և թըմբռուկով կը ճգնի անմահացնել իր երկուք ու կէս տարուայ արիւնի և բանութեան տիրապետութիւնը, երկար, ատրիներէ ի վեր, գիրքեր և թերթեր կը լեցուին ապացուցանելու համար դաշնակ տիկատուրայի «բարիք»ները:

Միթէ՞, մինչև հիմայ արասահմանի մէջ պայթող ատրճանակները կամ զլուխներու վերև ճօճող դաշոյնները սյդ չու եքսս իկ անկախութեան բարբարոս մեթոնները չեն յիշեցներ:

Սակայն, դսոնանք մեր Նիւթին: Զգենք որ պատմութիւնը խօսի, այն պատմութիւնը զոր Հայաստանի դաշնակ հանրապետութեան, նախարարներն ու խմբապետները, իրենց արիւնոտ ձեռքերով զրեցին:

Մայիս 28ով սկսող «անկախութիւն»ը, Հայաստանը մոխրակոյափ մը վերածեց և հայ մողովուրդն ալ ենթարկեց անլուր զրկանքներու: Դաշնակ բէժիմին օրովը, աւելի սպառնական դարձաւ հայութեան

ֆիզիքական և ազգային գոյութեան սպառնացող վը-
տանգները :

Ի՞նչ կարելի էր սպասել իմբէրիալիզմի կողմէ
պարտադրուած և գաշնակցութեան կողմէ ալ ընդու-
նուած անկախութիւնէ մը :

Թուրք փաշաներն ու իմբէրիալիստ պետութիւն-
ները Անդրկովկասը դիւրութեամբ նուաճելու և զայն
ոռւսական ծաւալող բանուորագիւղացիական յեղափո-
խութեան դէմ ցցելու համար, կատարեցին բաժանո-
ղական քաղաքականութիւն : Անդրկովկասը անջատել
տուին յեղափոխական ոռւսաստանէն և իրենց նուաճո-
ղական քաղաքական ծրագիրները աւելի դիւրութեամբ
գլուխ հանելու համարՀանկախութեան» անունին տակ,
իշխանութեան գլուխ դրին Անդրկովկասի ամենայե-
տաղիմական ուժերը : Ասիկա ինքնին Անդրկովկասի
մէջ Զարիզմի տապալուած լուծը եւրոպական իմբէ-
րիալիզմի լածով փոխարինելու փորձ մըն էր :

Սյս քաղաքականութեան հետևանքով էր որ 1918
Մայիս 26ին մենչեփէները յայտարարեցին Վրաստանի
«անկախութիւն»ը . Մայիս 27ին Մուսավաթականները
Ատրպէյանի «անկախութիւն»ը : Կը մնար Դաշնակ-
ցութեան ևս յայտարարել իր «անկախութիւն»ը

Յաղթական թուրք փաշաները կ'ուզէին այդ ան-
կախութիւնը, որովհետեւ ձևականօրէն անկախ և տը-
հար Հայաստան մը, դիւրութեամբ կրնային գրաւել
և թրքական նահանգի մը վերածել : Եւ Հայոց Ազգա-
յին Խորհուրդը ըստ Վրացեանի յայտարարութեան,
առաւ վճռական քայլ և 1918 Մայիս 28ին ինքզինք
յայտարարեց Անդրկովկասի հայկական դաւառներսւ-
դերագոյն և միակ իշխանութիւն :

Դառն էր այս կատակերգութիւնը, ինչպէս Անդր-

կովկասի միւս ժողովուրդներուն, նոյնպէս և հայ ժողովուրդին համար ։ Սակայն դաշնակցութեան խորհածը այդ չէր։ Բաւական էր որ ինք ալ, այսուհետեւ որպէս Հանկախ պետութիւն» պիտի կրնար անկախորէն շահագործել իր ժողովուրդը և կախեալօրէն ծառայել իրեն անկախութիւն տուողներուն։

Ուրեմն, Մայիս 28ի անկախութիւնը, հայ ժողովուրդի արիւնով գնուած անկախութիւն մը չէ երբէք ինչպէս կը յաւակնին դաշնակ շէֆէրը, այլ հայ ժողովուրդի արիւնը ցամքեցնող և հակառակ անոր կամքին կատարուած աքթ մըն է։

Երկուք ու կէս տարի Այս կարճ ժամանակամիջոցին հայ ժողովուրդը, իր միսէն և արիւնէն շատ բան տուաւ դաշնակցութեան, անշուշտ փոխարէնը ոչինչ ստանալու պայմանաւ։

Հայաստան վերածուեցաւ իսկական աւերակոյտի մը. մեռաւ տնտեսական կեանքը։ Զկար շինարարաւրական փոքրազոյն չարժում մը իսկ։ Դաշնակ կառավարութիւնը, քար քարի վրայ գնելու տեղ, քար քարի վրայ շի ձգեց։

Զկար արգիւնաբերական ոչ մէկ ձեռնարկ, Եղածը քանի մը խեղճ ու կրակ արհեստանոցներ էին, երկաթուղի մը որուն ամբողջ ունեցածը քանի մը շողեշարժ մեքենաներէ և տասնեակ մը վակոններէ անդին չէր անցներ։ Հայաստանի միակ արգիւնաբերութիւնը հանդիսացող, Ղափանի և Ալլահվերտիի պղնձահանքերը, որոնց շահագործումը յանձնուած էր Քրանքուակելմիքական ընկերութեան մը, դաշնակցութեան օրով կանգ առին։

Նոյնքան ողբալի էր նաև կացութիւնը զիւղաւուն։

տեսութեան մէջ։ Թափուր և անջուր մնացած էին երբեմնի հարուստ ու բարգաւաճ հողերը, փճացուած էին անասուններուն և եղջերաւոր կենդանիներուն մեծ մասը։ Հայ գիւղացիէն խլուած էր նույր լծկան անասունները և աշխատանքի գործիքները։ Հետեւեալ թըւական տուեալները գաղափար մը կընան տալ գիւղատնտեսական վիճակի մասին։

1914 թ.

1919

Հացաբուխ ցանքեր	247,766	տեսիաթին	71,778
Եղջերաւոր կենդանիներ	688,524	հատ	221,512
Գութան	17,580	հատ	5,293
Արօր	99,887	հատ	22,314

Կը տեսնէք թէ ինչ խղճալի վիճակի մատանուած էր հայ գիւղը։ Հայ գիւղացին ոչ հացահատիկ ունէր և ոչ ալ ցանելու հող, Հազար ու մէկ տեսակի ապօրինի տուրքեր կը ճզմէին զայն։ Հասնողը անոր վզին կը չոքէր։ Դաշնակ խմբապետները քմահաճօրէն կ'անարգէին, կը ծեծէին գիւղացիները, կը խլէին անոնց ամբողջ պահեստի պաշարն ու անասունները։ Կողոպուտի ու թալանի միջոցաւ շատ մը դաշնակ պիտական պաշտօնեաներ և խմբապետներ հողատէր և աղա գարձան։

Ահա հազարներէն քանի մը օրինակ միայն, որոնց ցոյց կուտան հայ գիւղացիին կրած զրկանքները։ Այս մէջբերումի քաղուած է գաշնակցական կառավարութեան ներքին գործոց գարիշին ուզգուած զրութենէն։

«Մի ինչ որ դազար, որ իրեն անվանում է Դալի-ղազար և նժղենի ջոկատը կը բըխբուլտիս գիւղում անկարգութիւններ են անում և թալանում ազգաբընակութեան։ Շրջանային կոմիսարն ուժ չունի կոռւե-

լու այդ բանտաների դէմ։ Նոյնպէս անկարգութիւններ են անում ժէնէրալ Նազարբեկովի պահակախումբը։

Սիսիանի շրջանի «ժողովուրդ» թերթի թղթակիցը կը գրէ զիւղ ուղարկուած դաշնակ պաշտօնեաներու վայրագութեան մասին։

«Դաշնակ կոմիսարը և իր պաշտօնեաները, զիւղացու բախտն իրենց համար խաղալիք են դարձրել և խաղում են մեր բախտի հետ . . . : Նրանք կտրում էին ճանապարհները կատարում սպաննութիւններ, կողոպուտներ, տնից հանում և անտառ էին տանում և ծեծում են մարդկանց որոնք ուղում էին իմանալ, թէ կոմիսարները զիւղացիներից հաւաքած փողերը, ալիւրը, ցորենն ի՞նչ արին, ո՞ւմ վրայ ծախսեցին . . . , Այս ամսի Շին ինքը, մեր շրջանային կոմիսար Տէր-Ղազարեանը բռունցքով թափել է Աղաջան Խաչատրեանի երկու տառմները, թէ ի՞նչո՞ւ Աղաջանը համարձակուել է աեղիցը Հկանգնել և կոմիսարի ձիու սանձը չըսնել . . . :»

Դեռ կարելի է թուռմներուն շարքը երկարել, առկայն այսքանն ալ բաւական է ցոյց տալու համար, դաշնակ տիկատառուրայի օրով Հայաստանի մէջ տիրող անիշխանական և թալանի ոէժիքը, Նեխուած էր գաշնակ-պետական մեքենան իր բորոք մասերովը, զիխէն մնչեւ ոտքերը և ոտքերէն մինչեւ զլուիր—

Խմբապետներն ու կոմիսարները կառավարութեան թոյլտուութեամբ կը կողոպտէին ժողովուրդը, իսկ կառավարութիւնը երբեմն իր կազմակերպած այս կողոպուտներէն անբաժին մնալով, իր կարգին կը պարտաւորուէր թալանել իր ուղարկած թալանիշները։

Սովորական կը յիշեցնէ ժողովրդական առածը որ կ'ըսէ .
«զողը զողէն զողացաւ, Աստուած տեսաւ զարմացաւ»
Սակայն Հայաստանցի գիւղացին, Աստուծոյ չափ զար-
մանալու պէտք չունէր, որովհետեւ նման բաներ տես-
ներ սովորական զարձած էին իրեն համար :

Այսպէսով, ամենակարճ ժամանակամիջոցի մէջ քար-
ու քանդ եղած էր հայոց երկիրը : Հայաստան վերա-
ծուած էր սովաստանի մը : Ամէն կողմ տիրողը մահը .
սովու անօթութիւնն էր : Օրական տասնեակներով
մարդիկ ճամբաներուն վրայ և տուներու պատերուն
տակ կը մեռնէին անօթութենէ : Օրերով անոնց դիակ-
ները փողոց կը մնային, շատ մը անօթիներ դիակնե-
րով, աղբով և կենդանիներու սատակներով կը անտ-
նէին :

Ժամանակի մամուլը հարուստ է նման օրինակ-
ներով : Վերջնենք քանի մը հատ :

1919 թ. «Ոշխատանք» թերթի թղթակիցը կը
գրէր :

«Թաղուած մեռելներու միս, փողոցներու վրայ
փազօթք ձգուած կօշիկներու և տրեխներու կտորներ,
մուկ, կատու, շոն, արագիլ սովորական կերակուր-
ներ են զարձած ժողովարդին համար : Բայց ասոնք ալ
սովառեր են և ամէնքը գաշտ ելեր... անասունի նման
կ'արածեն : Եթէկ հանդիպեցինք Այնթափ Քօշկեցի Ասր-
գիս Մանուկեանին, որ իր հինգ տարեկան մեռած ե-
րեխայի փորը պարպած և շիշը պարանոցին անցուցած
թէժ թռնիրի մէջ կը խորովէր եւ կ'ուտէր» :

Վկայութեան կանչենք նաև նախարար Խատիսովը .

«Սովու է թաղաւորում ամբողջ Հայաստանում :
Առանց չափազանցութեան օրական մեռնում են 3000

հողի : Երէկ , օրինակ Երեանում հաւաքեցին 41 սովածահներու դիակներ . . . :

Ահա թէ ի՞նչպէս , սովարքայ Խատիսովներու թագաւորութեան տակ հայ ժողովուրդը ահռելի չափերով կը փճանար : Բնակչութիւնը կը նուազէր : Սովու ու համաձարակ հիւանդութիւնները հսկայ աւերներ կը դորձէին : Հայաստանի զիւղերը վերածուած էին խոշոր զերեզմանատուներու : Հազարներէն դարձեալ օրինակ մը :

Ժամանակի թերթերէն միոյն թղթակիցը կը դրէ . —

«Ալիզամարի մէջ տուն չկայ , բակ չկայ որ թագուած մարդ չըլլայ : Գիւղի զերեզմանատանը մէջ , այս տարի մեռածներու թիւը աւելի շատ է քան հարիւր տարուայ ընթացքին :

«Ալիթլու մասյ , միայն 15—20 մարդ ուաքի զրայ տեսայ և այն ալ դէմքերնին ուսուծ , մնացածները սովից պառկած հաց էին աղերսում» :

Ըստ քժշկական պաշտօնական տուեալներու 1919ին Երեանի փողոցներէն , Յուլիս—Մարտ ամիսներու ընթացքին հաւաքուած է 142 դիակ : Նոյն տարուայ ընթացքին միայն Երեանի մէջ մեռած է 1400 մարդ : Իսկ 1920 Յունուար ամսուան մէջ միայն , 1291 հոգի :

Այս հաշուով ամբողջ երկուք ու կէս տարուայ ընթացքին Հայուասնի մէջ սեռած է 840 հազար մարդ : Որով միջին հաշուով իւրաքանչիւր ընտանիք կորսնցուցած է 2—3 մարդ :

Ահա թէ ի՞նչպէս օր ցերեկով , հարիւրներով կը մախքացած մարդիկ , ամիսներով հացի երես չի տեսած մերկ կիներ և երեխաներ իրենց անթաղ դիակները կը փոքին փողոցներուն վրայ :

Հայաստանի իր 50 հազար թափառական, անմայր և անհայր որբերովը վերածւած էր խոշոր որբանոցի մը :

Այս բոլորը արդիւնքն են գաշնակ տիրապետութեան և այդ տիրապետութեան, ուղղակի և աննուղակի միջոցներով ուղղութիւն տուող, օտար պետութիւններու քաղաքականութեան :

Անշուա, գաշնակ նախկին պետական մարդիկը, համաձայն իրենց բարի սովորութեան պիտի ուրանան այս բոլորը, անդամ ևս պիտի կրկնին հինցած սուտը, Զամալեանի հետ միաբերան ըսելով թէ «Հայաստան 1919-1920», հսկայական թոիչք կատարեց տնտեսական և քաղաքական ասպարեզներում» սակայն մենք ժողովուրդական առածին հետ կըսենք, ով որ կըսէ ուղածը, պիտք է լսէ չուղածը :

Սրդարե, գաշնակ հայաստանի տնտեսական և քաղաքական թոիչքներուն մասին ճառուաղջամալեանն ուիր նմանները պէտք է իմանան որ իրենց օրով Հայաստանի մէջ նման թոիչքներ չեն եղած ոչ ալ թաշողներ, որքինետե իսկական թոիչք կատարելիք մարդիկը կամ փետրաթափ եղած էին կամ ալ գերեզմաննոց զրկուած : Թոչելու ընդունակ և թե ունեցող միայն իրենք կային, որոնք նոյեմբեր 29ին խումբով արտասահման թուան

Դաշնակցութեան օրով հայաստան բարգաւաճ երկիր մը չեղաւ և չեր ալ կրնար ըլլալ, պարզ այն պատճառաւ որ դաշնակ խմբապետական կառավարութիւնը իր գլխաւոր զբաղմունքը ըրած էր ժողովուրդը թալանել և փճացնել :

Աւելին կարելի չէր սպասել. հարուստներու, հողատէրերու, աղաներու, վաշխառուներու և տէրտէրներու շահերը պաշտպանող թուրք փաշաներու Անգ-

լիացի, գրանսացի և ոռւս հակայեղափոխական ժէ-նէրալներու հաշիւներովը և ցուցմունքներովը առաջ-նորդուող կառավարութիւնէ մը:

Հայ ժողովուրդի արիւնը ծծող այս սե ուժերը Դաշնակցութիւնը կը մզէին ամէն տեսակի արկածա-խնդրութեանց և կրիւներու:

Ամիս չէր անցներ որ դաշնակներու կռուազան կառավարութիւնը վէճ չունենար, կամ կռուի չի բըռ-նուեր իր գրացի երկիրներուն հետ: Դաշնակմենչե-ւիկ, դաշնակմուսավաթական, դաշնակ տաճկական կռիւները քիչ զոհեր չի խլեցին հայ ժողովուրդէն:

Հայաստան, հակառակ մեծ պատերազմի ընթաց-քին իր կրած ծանր հարուածներուն, Դաշնակցութեան օրով երկուքուկէս տարի ամբողջ ազգամիջեան կռիւ-ներով արիւնեցաւ: Ի՞նչ էր այս կրիւներուն նպատա-կը: Իրարմէ հող խլել, ատոր համար իրար բզքտել «Ծովից ծով Հայաստան» ստեղծելք: Բայց ի՞նչով:

Է՞ս, Դաշնակից սղորմած Անպլիան տուած էր Դաշնակցութեան քանի մը տասնեակ թնթանօթ, զըն-դացիր, զէնքիր, կային նաև զիւղացիներէ խլուած ջորիներ, և բանի կերպով զինւորագրուած փոքրաթիւ և անօթի բանակ մը որ յոպնած էր կռուելէ:

Այս ըոլորը արդէն կը բաւէին որ Դաշնակցութիւնը-Մեծն Տիգրանեան նուաճողական արշաւանքներու ձեռ-նարկէր:

Եւ անօթի և անկօշիկ «Հայկական զօրամասերը, զոռ երգերով» (ականջը խօսի Խանասորի արշաւանքին) կրկնակ անգամներով արշաւեցին Տաճկաստան, Վրաս-տան և Ատրպէյջան: Աւերուեցան զիւղեր, փճացան

մարդիկ, կատարելապէս քայքայուեցաւ Հայաստան :

Վերջին հաշուով այս խենթ և աղետաբեր արշաւանքրերուն մէջ ջարգուփշուր եղաւ ինք Դաշնակցութիւնը, որուն դէմ միահամուռ կերպով ծառացան հայ բանւորը, կեղեքուած զիւղացին և կոփւներէն յոգնած և անօթի հայ զինւորը :

Դաշնակ արիւնի և ուարսավիի թէժիմը տապալեցաւ—1920 նոյ. 29-ին. Հայաստանի ապստամբ ժաղովուրդի յեղափոխական հարուածներուն տակ ,

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐԵԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

Նոյեմբերեան յեղափոխութիւնը ամիջական հետեւանքն է Հայաստանի մէջ կատարուող կարգ մը յեղափոխական ներքին շարժումներու և պատմական արտաքին ազդակներու, որոնք անքակտելիօրէն կը կապուին իրար և կ'ամբողջացնեն նոյեմբեր 29-ի յեղափոխութիւնը :

Դաշնակցական արկտատուրայի վերջին չրջանը, քաղաքացիական շարք մը սուր կոիւներու դուռ բացու : Օր կամ շաբաթ չէր անցներ որ ժողովուրդը բախումներ չունենար կառավարութեան հետ, կամ զիւզացիները չընդգրկէին չրջանները զրկուած գաշնակցական պաշտօնեաներու զէմ։ Հայաստանի մէջ կեանքը անտանելի էր զարձած ժողովուրդը չէր կրնար այլեւս հանգուրժել գաշնակ մահասփիւռ և չարազէա լուծին :

Հակագաշնակ արտամազրութիւնները, ժողովուրդին մէջ երթալով աւելի լայն զետին կը նուաճէին :

Առև և տարերային շարժումները սկ սած էին արդէն ծայր տալ Հայաստանի մէկ ծայրէն միւսը :

Երեանի կեզրոնական կառավարութեան ահազին թիւով բարօներ կը զրկուէին չրջաններէն ուր՝ միշտ կը գանգատուէր ժողովրդի անկարգութեանց մասին զազիչ ուժ կը պահանջուէր :

Դարալագեազ գաւառի կոմիսար Ն. Յակոբեանը ներքին գործոց նախարարութեան կը գրէ .

«Մարտիրոս զիւզը անցեալ տարուանից տրամազրութիւն ցոյց կուտայ անիշխանութեան : Անոնք ե-

թես առած չեն քաջուիր արտայայտել իրենց ըմբռութիւնը։ Այս զրութիւնից ազատուելու մի ելք եմ գտնում, ատիկա մարտիրոսցիները օրինակելի կերպով պատժելն է, որի համար խնդրում եմ որ միջնորդէք ուղարկելով պատժիչ զօրամասւ։

Եւ դաշնակ կառավարութիւնը իր պատժիչ զօրամասերը կը նետէր Հայաստանի մէկ գառառէն միւսը։ Գիւղացիները կ'ենթարկուէին չի տեսնուած չարչարանքներու և խստանգումներու։

Դժգոհութիւնը Դաշնակցութեան գէմ երթալով կ'աճէր. ծայր տալ կ'սկսին ցոյցերն ու զործադուլները։ Հայաստանի բանւորական կեդրոն Աղեքսանտրապօլը, միշտ կը խլրափ։ 1920-ի սկիզբները երկաթուղիի բանւորները, կը կազմակերպեն զործադուլներ։ Գիւղացիներ քաջալերուած տնոնց օրինակէն, կը յառաջացնեն ըմբռուտական շարժումներ և կը մերժեն վճարել ոեէ տուրք։

Հայաստանի կոմունիստ կառակոս Ռիշը և երիտասարդ կոմունիստներու «Ազարտական գաղտնի օիտթիւնը», կ'անցնին շարժման գլուխը, կ'սկսին կազմակերպել ժողովուրդը և ուղղութիւն կուտան շարժումներուն։ Կառավարութիւնը, օր ըստ օրէ աճող կոմունիստական շարժման առաջքն սոնկու համար ներքին զործոց նախարարութեան հրամանով ձերբակարել և աքսորել կուտայ շարք մը տկանաւոր բոլշևիկներ։

Սակայն հակառակ զործադրուող այս հալածանքներուն, շարժումը կանգ չաներ։ Յեղափոխական ապստամբական ողին նորանոր զետիններ կը նուաճէ։ Կովկասեան կարմիր բանակի յաղթանակները հակա-

յեղափոխական Դէնիկինի ուժերուն վրայ և 1920-Ապրիլին Բագրուի և Ատբալէյճանի խորհրդայնացումը, յեղափոխական մեծ խանդավառութիւն կը յառաջացնէն Հայաստանի բանւորներուն և աշխատաւոր գիւղացիներուն մէջ :

1920-Ապրիլ 23-ին Ալեքսանտրապոլի մէջ ժողովուրդը կը պաշարէ կառավարութեան չէնքը և հաց կը պահանջէ : Անոր կը պատասխանուի ոստիկանական բանւութեամբ :

Յեղափոխական ալիքը կը բարձրանայ : 1920-ին Ալեքսանտրապոլի բանւորութիւնը կոմունիստ կուսակցութեան զեկավարութեամբ ազգանշանը կուտայ Մայիսեան փառապանծ ապստամբութեան : Բանւորները կը զրաւեն երկաթուղին և քաղաքը : Շարժումը արագորէն կը տարածուի Հայաստանի միւս մասերուն մէջ : Կարսի, Սարիզամիչի, Ղազախի և այլ շրջաններու մէջ կը կազմուին ապօտ յեղափոխական կոմիտեներ որոնք կը յայտաբարեն և . իշխանութիւն : Խորհրդային փրկարար շարժումը կ'երկարիսինչեւ հեռաւոր գիւղեր :

Դաշնակ կառավարութիւնը, այս բոլորի առաջ կը մասնուի խուճապի . աւելի խիստ զայողական միջոցներ ձեռք տանելու համար Աստիսեանի կառավարութեան կը յաջորդէ Օհանջանեանի բիւռո-կառավարութիւնը : Սմիջապէս կը կազմուին արտակարգ գատարաններ : Երևանէն ամէն կողմ օգնական ուժեր կը զրկուին ապստամբութիւնը ճգմելու համար : Սեպտեմբեր զօրագունդով կը զրկուի Ալեքսանտրապոլ :

Երկար և կատաղի կունենալ վերջ, Դաշնակցութիւնը կը յաջողի կացութեան տէր գառնալ և ապըս-

տամբութիւնը արիւնով խեղզել, կը ձերբակալու ին և կը գնդակահարուին ապստամբութեան զեկավարներէն աւելի քան 300 հռդի որոնց մէջ Ալյահվերաեան Ստեփան, Ղարիբջանեան Բաղրատ, Մուսայի իւն Սարգիս, Ղուկասեան Ղուկաս և ուրիշ հերոսներ որոնք Հայաստանի աշխատաւորութեան ամենաթանկազին առաջնորդներն էին :

Ապստամբութեան ձախողութիւն զլխաւոր ոլատաները կարելի է նկատել իր անպատճաստուածութիւնը, յեղափոխական շրջաններու իրարժէ կարուածութիւնը և շարժման կարգ մը զեկավարներու անվճուականութիւնը (մէջն ըլլալով Խանչեան, Դ. Սիմոնեան, Դ. Շահվէրաեան, Երզնկեան ևայլն) որոնք ուկարեղած պատրաստակամութիւնը ու յեղափոխական քաջութիւնը չունեցան շարժումը զեկավարելու և ներքին թշնամին անվարան խփելու :

Հայաստանի բանւորագիւղացիական այս առաջին ապստամբութիւնը չառ գառն, սակայն չառ ալ թանեկագին գասեթ տուաւ, անիկա զէպ ի նոյ. 29-ի յեղափոխութիւնը առնուած առաջին քայլն էր որու ընթացքին Հայաստանի մէջ պատրաստուեցաւ յեղափոխական մարտունակութամբ և փորձառութեամբ զինուած սերունդ մը : Եթէ չըլլար մայիսեան ապստամբութիւնը անոր հերոսականութիւնն ու գասեթը, նոյնամբ ներքիտի ունենայինք նուազ յեղափոխական Հայաստան մը, աւելի դժուարայադի գաշնակ լուծով մը :

Մայիսեան ապստամբութենէն վերջ երկու հակամարտ ուժերն ալ լծուեցան գասակարգային մահացուկոիւի մը : Դաշնակցութեան օրերը համրուած էին. ուստի պէտք էր զիմել ոճրազով մեթուաներու : Դա-

տարանները անվերջ կը գործէին ։ Մահուամբ կը պատժուէր նա .

«Ով հրապարակաւ կ'ըսէ կամ կը կարդայ , կամ կը տարածէ ուէ շարադրութիւն որոնք կը զրգուեն ա)ապստամբութեան արարքներ կատարելու . բ) գոյութիւն ունեցող պետական հասարակական կարգը յեղաշրջելու . — »

Կոմունիստներու գէմ հալածանքը չի տեսնուած չափերու հասաւ . գաշնակ խմբադիտ մաւզէրիստները ուղածնուն պէս կարող էին որ և է մարդ տանել և սպաննել առանց հարցուփորձի : Կոմունիստի մը գլուխը կ'արժէր 5000 բուրլի :

Սակայն հակառակ բոլոր այս հալածանքներան կոմունիստական շարժումը կ'աճէր և կը զանար փրկութեան այն միակ լաստը որուն շուրջ կ'սկսէր համախմբուիլ Հայաստանի յեղափոխական բանեորութիւնն ու զիւղացիութիւնը :

Յեղափոխական կացութիւնը ժամէ ժամէ կը սրուէր Հայաստանի մէջ . փոթորիկը կը մօտենար : Հայ ժողովուրդի փրկութեան ժամերը մօտ էին : Ռուսական յեղափոխութեան հարուածներուն տակ , իրարու ետեէ ջախջախուող , Զարական հակայեղափոխական բանակները և յեղափոխութեան գէմ կուռուլ և մշէրիալիստապետթիւններու պարտութշնները , անհուն խանդավառութեամբ կը լեցնէին հայ ժողովուրդի սիրտը :

Յազմական կարմիր բանակը Արագէջանի վրայով հասած էր Հայաստանի գոներուն առաջ . գէպքերը խելացնոր արագութեամբ իրար կը յաջորդէին : Յեղափոխական շարժումները ուժգին թափով վերսկսան : Հայաստանի հիւսիսային շրջաններու մէջ , մասնաւորա-

բարԴիլիջանի և Իջևանի կողմերը զիւղացիները բան-
որներու առաջնորդութեամբ սկսան վտարել զաշնակ-
ները։ Կառավարութիւնը փորձեց զսպել Անգուհ ձի-
աւոր և հետեւակ գօրամասեր զրկեց Իջևանի ուղղու-
թեամբ ապստամբները սասաելու համար, բայց ի զաւը
զրկուած զինորները չէին ուղեր կռուիլ։ Եւ Անգուհ
կը պատրաստուէր Նոյ. 28ին Երևան հեռագրել որուեր
կրորդ, վեցերորդ և առաջին կռուող վաշտերը կը լը-
քեն դիրքերը և կը ցրուին տունւ»

Ղաղախի մէջ 1200 հոգինոց բանեորներէ և զիւ-
ղացիներէ կրազմուած կարմիր գունզը, Իջևանի զիւ-
ղացիութեան հետ գուրս կը քշին զաշնակները։ Սե-
պուհ դարձեալ Երևան կը հեռագրէ ըսկելովքեթէ կա-
ռավարութիւնը տայ ինձ թնդանօթներ, անմիջապէս
300 ձիաւոր կ'ուղարկեմ Ղաղախ կարգը վերահաստա-
տելու համար։»

Սակայն Հայաստանի ապստամբ ժողովուրդը Սե-
պուհին առեն չխոռուաւ զաշնակ արիւնի կարգը վե-
րահաստատելու։

Բոլոր շրջաններու մէջ կազմուիլ սկսան Հայաս-
տան մտնող կարմիր բանակի կողմնակից զինուած
գունզեր, որոնք երկիրը մաքրել սկսան Շաշնակներէ։

1920. Նոյ. 29-ին առաւօտեան Հայաստանի ոազ-
մաւ յեղափոխական կոմիտէն հրապարակ նետեց իր
պատմական յայտարարութիւնը.

«Հայաստանի ապստամբ աշխատաւոր ժողովուրդի
կամքովն ու ցանկութեամբ՝ Հայաստանի կոմունիստա-
կան կռասակցութիւնը, (Բ) Հայաստանը կը յայտարարէ
Սոցիալիստական լլորհրդային Հանրապետութիւն։»

Խանդավառութիւնը ընդհանուր է ամենուրեք

Կարմիր գրօշակը սկսած էր ծածանիլ ամեն կողմէ ժողովուրդը ցնծութեամբ կը դիմաւորէր կարմիր բանակը։ Հայաստանը խորհրդայնացած էր։

Դաշնակ ուղեկորոյս կառավարութիւնը յուսահատօրէն կը ատապլտկէր յեղափոխութեան հարուածներուն տակ։

Այս կացութեան մէջ Հայաստանին երկարած էին երկու ձեռքեր, մին յեղափոխական Ռուսաստանի ազատարար ձեռքը որ իր ներկայացուցիչ Լըկրանի միջցաւ Երևանի կառավարութեան կ'առաջարկէր, արիւնահեղութիւններու տեղի չիտալու համար, Հայաստանի խորհրդայնացումը ընդունիլ։ Կարմիր բանակը պատրաստ էր արդէն օգնել ամէն տեսակէտով։ Միւն Երկարող ձեռքը Քարապէքիրի կործանարար ձեռքնէր։

Անիկա կանխելու համար Ռուսաստանի ազատառոր ձեռքը և ժամ առաջ աւարտելու համար Հայաստանի նուաճումը, Երևանի կառավարութեան կը պարուղրէր ստորագրել հետեւեալ ամօթալի «Ալիքսանորապօլի գաշնագիրը։ Ահա քանի մը յօդուածներ այդ շաշնագրէն։

(5) Ի՞րեանի Հանրապետութիւնը յանձն կ'առնէ եղեալ համարել, իր կողմէ ոեէ ուէրութեան հետ կնառւած գաշնագրերու այն բոլոր տրամադրութիւնները բոնք թուրքիոյ կը վերաբերին կամ վեասակար են ժուրքիոյ շահերուն։

(6) Թուրքիոյ աղդային մեծ ժողովի կառավարութիւնը Հայաստանին կը խոստանայ իր զինուորական զնութիւնը ներքին թէ արտաքին վտանգին և այն լոր գէպքերուն մէջ երբ Հայաստանի հանրապետութիւնը լուղբէ այդ օգնութիւնը։

«7) . . . Հրեանի կառավարութիւնը յանձն կ'առնէ
ուեւ զիւորական կազմակերպութիւն չարտօնեւ, բացի
8 զաշտացին կամ լիսնացին թնդանօթներով և 1500
չպինոց վճարովի գորամաս մը . . .»

Դաշնակցութեան կը մնար ընտրել կամ հայ ժո-
ղովուրութ սուրկացնող այս զաշնագիրը կամ հայ ժողո-
վուրդը փրկող Ծուսասանի ներկայացուցած առա-
ջորկները:

Դաշնակցութիւնը սրոշեց խաղալ շատ վտանգաւոր
երեկորեա խաղ մը:

Ծուսական յեղափախութիւնը և անոր չունչով և
օպնութեամբ ծնունդ առած Հայաստանի նոյեմբերեան
յեղափախութիւնը զինք կը սարսափեցնէին: Բնդգի-
մանալու պարագային կրնար ինք միանգում ընդ միշտ
կործանուիլ: Ռւբեմին «առ ի զիւանագիտութիւն» և
քիչ մը ևս քարչ տալու համար իր զոյութիւնը պէտք
էր տեղի տալ Ծուսասանի առաջարկներուն: Եւ 1920
զեկու 2-ին կեղծաւոր Դաշնակցութիւնը վրացեանի
ձեռքով սոսրագրեց Լոկրանի ներկայացուցած առա-
ջարկները և իր կառավարութիւնը հրաժարած յայտու-
րաբեց:

Սակայն երկրորդ օրը խորհելով թէ Թուրքիոյ և
և ուրիշ պետութիւններու օգնութեամբ յետագոյին
կրնայ վերագրաւել իշխանութիւնը: Վրացիան առաջ-
գործանալու և հակառակ իր հրաժարած հանդամանքին
հրահանգ տուաւ Խատիսեանի պատուիրակութեան ը-
տորագրել Թուրքիու ներկայացուցած — իրեն համար
յուսալի, Ալեքսանտրագոլի զաշնագիրը:

Արդէն տսիկա վեարուար 18-ի արկածախնդրու-
թիւնը պատրաստող առաջին քայլն էր: Դաշնակց

թիւնը նոյ, 29-ի յեղափոխութեան դէմ կռուելու համար էր որ սաորազբեց Սլեքսանտրազօլի ամօթալի դաշնագիրը :

Անիկա թուրք փաշաներու կողմէ հրամցուած և նոյ, 29-ով կորսուած իր «մայիս 28-ի անկախութիւնը» կուղէր դարձեալ վերստանալ նոյն այդ փաշաներու և իմբէրիալիստ ուժերու օգնութնամբ :

ԽՈՐՃՐԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱԶԱՏ ԵՒ ԵՐՁԱՆԻԿ ԿԵԱՆՔԻ ԵՐԿԻՐ

Նոյ. 29-ով սահղծուող խորհրդային Հայաստանը գարագլուխ մը բացաւ հայ ժողովուրդի ցաւոտ պատմութեան մէջ։ Այս մասին յատկանշանական են ընկեր Ստալինի հետեւեալ ճշմարիտ խօսքերը։

«Դարերից իվեր անբազգ մի որբանոց լինելուց և հալածուելուց յետոյ, Հայաստանը այսօր գարձել է և Միութեան ամենասիրելի զաւակը։

«Ճանջուած ու բազմաչարչար Հայաստանը՝ «որ համաձայնականներու և գաշնակներու ողորմածութեամբ դատապարտուած էր սովի, քայքայու մի, դաղթի։ բոլոր բարեկամներու կողմէ խարուած Հայաստանը, իր փրկութիւնը գտաւ խորհրդային կարգերու հաստատու մով։ միայն Խորհրդային իշխանութեան գաղափարնէ որ խաղաղութիւնը բերաւ Հայաստանին և տուաւ ազգային վերածնունդի հնարաւորութիւն։ Թող զիանան բոլոր անոնք որ պէտք է զիանան, որ «Հայկական հարց» կոչուածը, որուն վրայ զլու խ ջարգեր են իմբերիալիստական զիւանագիտութեան ծեր զայլերը, ի իշխանութիւնը միայն ի վիճակի եղաւ լուծել։»

Արգարե, Խորհրդային կարգերու տակ միայն, Հայաստանը գարձաւ իսկապէս հայ ժողովուրդի հայրենիքը, բոլշևիկներու օրով միայն հայ ժողովուրդը կրցաւ խաղաղութեան և ազատութեան մէջ ազատ թռիչք տալ իր կենսունակ և սահղծագործ ու մերուն ու Ահարոննեանի ողբացած «Արցունքի հովիտը» վերածել չէն և ուրախ Աշխարհի մը։ Հայ ժողովուրդի

սահեղագործ և չարքաշ բաղուկը ամենակարճ ժամանակի մէջ, դաշնակներու ժառանգ ձգած արիւնաներկ և քանդուած Հայաստանը դարձուց յառաջադէմ և իմարէրիալիստներու նախանձն ու ախորժակը զրգող երկիր մը :

Երէկի գիւղական աղտոտ և թրիք հոտող, խարխու տնակներով Հայաստանը, այսօր զերածուած է առողջ և երջանիկ կեանքի Հայաստանի մը : Շինուած են արդիական տեսակի զեղեցիկ և հանգստաւէտ ընակարաններ, թատրոններ, սինէմաններ, հիւանդանոցներ, դպրոցներ և այլն : Փոխուած են քաղաքներու և գիւղերու կերպարանքները : Երեանը իր 175000 բնակչութեամբ, կրթական, գիտական և ուրիշ մշակոյթային բազմապիսի հիմնարկներովը դարձած է զեղեցիկ և արդիական քաղաք մը, որ լուս, կեանք և գիտութիւն կը հասցնէ : Հայաստանի ամենահեռաւոր անկիւններուն :

Մէկ հատիկ գործարան մը իսկ չունեցող Հայաստանը տյսօր ունի 100-է աւելի ճարտարարուեստական ֆապրիքներ, որոնք ժողովուրդին կը հայթայցթեն ամեն տեսակի ապրանքներ :

Հայաստանի պղնձի, քիմիական նիւթերու, շինանիւթերու (արթիկ տուփ), խմիչքներու, պահածոներու և հիւսոււածեղէնի արդիւնաբերութեան կեղրոնները համախորհրդային համբաւ կը վայելեն : Երեւանի մէջ մօտ ատենէն կը լրանայ և . Միութեան մէջ մեծագոյն արհեստական ձգախէժի գործարանախումբը :

1919-ին 1,688,000 ոռորի արտադրութիւն ունեցող Հայաստանը միայն 1936-ին տուած է արդէն

216,428,000 ռուբլի ապրանք:

Դաշնակցութեան օրով անջրդի և թափուր մնացած հողերը սոսոգելու համար բացուած են հսկայ ջրանցքներ, որոնցմէ նշանաւոր են Շիրակի, Վաղարշապատի, Երեւանի, Սարտարապատի, Ղամարլուի և այլն ջրանցքները: Յաջողութեամբ կը մշակոի բամբակը ծխախոտը: Կ'արտազրուին ամենաընտիր տեսակի պատուղներ, մեղր կարտզ պանիր և այլն:

Հայաստան նշանաւոր է նմանապէս մեծ հոչտկ վայելող իր օգագնացութեան վայրերովը և հանգստարաններով Դիլիջանի, Ղարաքիլիսայի, Սևանի և Մրգնի հանգաժուրերը ուր կողան հանգչի մայիս և բազկի աշխատաւորները:

Անցեալի մէջ ճրագներով լուսաւորուող Հայուստանը այսօր ունի ելեքտրական լոյսի և աւտի սննդապատագիւր: Հսկայ ելեքտրակայանները (Բանաքեափ, Վիմիւշի, Զանգուի) կը լուսաւորեն երկրի ամենամութեանկիւնները, ուժ և կեանք կուտան Հայաստանի բոլոր գործարաններուն:

Խ. Հայաստանը երկիր տասնեակ մը հազար աշխատաւորի տեղ այսօր ունի զինք չէնցնող 103,197, անտորներու և ծառայողներու բանակ մը, որոնց կառարութիւնը որպէս վարձ կը վճարէ 223,5 միլիոն բուրլի:

Բանաւորներու և իրենց ընտանիքներու համար կը չինուին ահազին թուով բնակարաններ և հալալ հաճուքի վայրեր:

Հայաստան իր 250,000 սովորող և կայտառ երիտասարդութեամբ խանդավառութեան օճախ մըն և Անոր բարձրագոյն և միջնակարգ դպրոցները, ամեն

տարի երկրին կուտան մասնագէտներու բանակ մը և կուսաւորութեան զործը ամուր հիմերու վրայ զնելու համար, Հայաստանի կառավարութիւնը 1937-ի համար արդէն տրամադրած է 156,041,000 սուրլինոց պիւտ-ճէ մը:

Պետութեան և ժողովուրդին գուրզուրանքն ու հոգածութիւնը վայելող Հայաստանի քնչոյց և առողջ մանուկները, իրենց մէջ կը հաշուեն ահազին թիւով զիւտարարներ և արուեստագէտներ: Անոնց համար, երկրի ամէն կողմերը բացուած են մեծ թիւով մանկական պարտէզներ, սարքաւորուած ամէն ահսակի խաղալիքներով:

Երէկի քայքայուած և թշուառ հայ ընտանիքը այսօր դարձած է մաքուր սիրոյ և երջանկութեան բոյն, իսկ հայ կինը դարձած է դաստիարակ, պետական պաշտօնեայ, օղանաւորդ և կարմիր բանակային:

Նոյն բախտաւոր կեանքի զաւակներն են դարձած նաև «Դաշնակցութեան օրով հողազուրկ», բայց այսօր ունեւոր դարձած հայ չարքաշ զիւղացիները որոնք իրենց հաւաքական տնտեսութիւններովը (Հայաստանի զիւղացիութեան 90 ս.ս 100 տոկոսը անդամ է հաւաքական անահօսութեան) Հայաստանի դաշտերն ու այդիները վերածած են բերքառաս և ծաղկած զաշտերու: Խ. կառավարութիւնը անոնց տուած է հող, հացահատիկ, անասուն և հերկելու գործիքներ: Անոնց տրամադրութեան տոկ դրուած են աւելի քան 1183 թրամքթօններ և ուրիշ երկրագործական մեքենաներ:

Ահա թէ ի՞նչ տուաւ կենինի և Սթալինի կուսակ-թութիւնը հայ ժողովուրդին:

Սթալինեան նոր Սահմանադրութիւնը եկաւ աւե-

լի ևս ամբացնելու և օրէնքով պաշտպանելու արդար աշխատանքով ձեռք ձգուած խորհրդային քաղաքացիի հալալ ունեւորութիւնը :

Սահմանադրութեան հետեւեալ յօդուածները այս մասին պերճախօս են :

118) Խ.Ա.Հ.Մ.ի քաղաքացիները ունին աշխատանքի իրաւունք, այսինքն ապահովուած աշխատանք ուստանալու իրաւունք, իրենց աշխատանքի քանակի և որակի հաժապատասխան վարձատրութեամբ :

Յօդ. 119) Խ.Ա.Հ.Մ.ի քաղաքացիները ունին հանգիստի իրաւունք :

Հանգիստի իրաւունքը ապահովուած է բանւորներու ճնշող մեծամասնութեան համար աշխատանքի օրը վերածելով 7 ժամի : Բանւորներու և ծառայողներու համար սահմանելով տարեկան արձակուրդ, որու ընթացքին կը պահպանուի անոնց աշխատավարձր : Աշխատաւորներու սպասարկման համար տրամադրելով սանաթորիոմներ հանգստեան առւներու, ակումբներու լայն ցանց :

Յօդ. 120) Խ.Ա.Հ.Մ.ի քաղաքացիները նիւթական ապահովութեան իրաւունք ունին ծերութեան ինչպէս նաև հիւանդութեան եւ աշխատունակութիւնը կորսնցնելու պարագային :

Յօդ. 121) Խ.Ա.Հ.Մ.ի քաղաքացիները ունեն կը թութեան իրաւունք :

Այդ իրաւունքը կ'ապահովուի ընդհանուր պարտադիր աարրական կրթութեամբ, ձրի կրթութեամբ մէջն ըլլալով բարձրագոյն կրթութիւնը . . . :

Յօդ. 122) Խ.Ա.Հ.Մ.ի մէջ կնոջ կը տրուին տըղամարդուն հաւասար իրաւունքներ, անտեսական պե-

տական, կուլտուրական և հասարակական-քաղաքական կեանքի բոլոր բնագաւառներուն մէջ:

Յօդ. 124) Քաղաքացիներու համար խզմի ազատութիւն ապահովելու նպատակով, եկեղեցին Խ.Ա.Հ.Մ.-ի մէջ բաժնուած է պետութեան և զարոցը եկեղեցին: Կրօնական պաշտամունքներ կատարելու ազատութիւնը և հակակրօնական բրոբականաբ ազատութիւնը ձանչուած է բոլոր քաղաքացիներու համար:

Յօդ. 125) Խ.Ա.Հ.Մ.-ի քաղաքացիներու համար օրէնքով ապահովուած է:

ա) խօսքի ազատութիւն

բ) Մամուլի ազատութիւն

զ) Ժողովներու և միթինկներու ազատութիւն:

դ) Փողոցային երթերու և ցոյցերու ազատութիւն:

Քաղաքացիներուն այս իրաւունքները կ'ապահովուին աշխատաւորներուն և անոնց կազմակերպութիւններուն տրամադրելով տպարաններ, թուղթի պաշտոններ, հասարակական չէնքեր, փողոցներ, կապի միջոցներ և աշխատաւորներու այս իրաւունքները իրականացնելու համար նիւթական անհրաժեշտ այլ պայմաններ:

Սահմանադրութեան 19-րդ յօդուածը այս օրէնքները պարտադիր կը դարձնեն բոլոր Խ.Միութեան մաս կազմող հանրապետութիւններուն համար:

Ահա ճշմարիտ իսկական անկախութիւնը որ ազգային ինքնորոշման և ազատ բարգաւաճումի անսահման կարելիութիւններ առւաւ ինչպէս Խ. Միութեան միւս ժողովուրդներուն նյոնպէս և հայ ժողովուրդին և Հայաստանին:

Ահա ինչ որ տուին և զեռ պիտի տան բոլշեւիկ-

հերք հայ ժողովուրդին :

Անտ ինչ որ չի կրցան, չուղեցին և չէին կրնար տալ հարուստներու, հողատէրերու, գաշխառուներու ներկայացուցիչ և իմբերիալիստ պետութիւններու կամակատար դաշնակ չէֆերը, հայ ժողովուրդին և Հայաստանին :

Անոնք սարիներ անդադար անզօր ձիչեր արձակեցին՝ ըսին «բոլշեւիկները Հայաստանը կը կործանեն», կործանեցին — հայ չի ձգեցին ևն .» :

Անոնք շատ երազեցին և զեռ կ'երազեն թէ արդեօք երբ հիթլէրական բանակներու օգնութեամբ պիտի կործանեն և. Միութիւնը, թէ երբ նորէն պիտի նստին հայ ժողովուրդի վզին :

Դժբա՛խտ երազ, որ հաւուն երազի մէջ կորեկ գտնելը կը յիշեցնէ :

Պահ մը այդ կորեկը դանել կործեցին յանձինս և. Հայաստանի մէջ, Խանջեանի անձնասպանութենէն վերջ իրենց օձիքը ձեռք տուող դաւաճաններու :

Երկար բարակ աղմիկեցին, նորէն և. Միութեան կործանման մասին զզայ սցունց և չիլուած գոշակութիւններ բրին :

Ո վ էին արգեօք այդ խումբ մը դաւաճանները որոնց կորստեան համար դաշնակ չէֆերը, Երէմիայի ողբէն աւելի սրտակառ ողբէր հիւսեցին, անոնց ևմեծ հայուծ առաքինութիւններուն վրայով գովաստնական սրտաբուխ խօսքեր ըիսն :

Անոնք «զործիւ և բանիւ» իրենց նման հայ ժողովուրդի և անոր հայրենիքի թշնամիներն էին :

Ոյդ մարդիկը Հայաստանի մէջ Դաշնակցութեան թալանի և վեաստրարութեան և օտար պետութեան

ծախուելու քաղաքականութեան շարունակողներն էին :
Երկար տարիներու ընթացքին Հայաստանի պետական տական
կուսակցական պատասխանառու պաշտօններու մէջ տեղադրուած իսան ջեանները, իրենց բոլոր
տեսակի արբանեակներով (Տէր Գարբիէլեան, Երզըն-
կեան, Շահվէրդեան, Սիմոնեան, Գուրյեան, Ամա-
տունի և Ակոբով) լծուած էին զիս սարաւական և
գաւաճանական արարքներու :

Ուղղակի կամ անուղղակի միջոցներով կը փառ-
ցնէին պետութեան և հասարակութեան դաշտը (զլամ,
հունձք, , անասուն, մեքենայ և լն.) : Եինարարութեան
համար Խ. Միութեան տուած միլիոնուոր բուրրիները
չույլօրէն կը մսխուէին և ծրագրուոծ չառ մ' շէն-
քեր և ձեռնարներ կը մնային կիսատակ Ապահովարար
այսօր չառ աւելի մեծ թիւով Ներդադթողներ հաս-
տատուած պիտի ըլլային հայաստանի մէջ, և թէ երբեք
այս մարդիկը Խ. Միութեան ծրագրած բնակարանա-
շինութեան ու նիւթերն ու դրամը չի փացնէին :

Սյո մարդիկը ժողովուրդի թշնամիներն էին, ու-
րովնեաւ կը խափանէին հայ զրականութեան և մշա-
կոյթի յառաջխաղացումը : Կը ծածկէին և մոռացու-
թեան կուտային այն ամէն զրող կամ արմէք որ ժո-
ղովուրդին սիրելի էր : Կը գովարանէին և կը բար-
ձրացնէին ինչ որ ժողովուրդին խորթ էր :

Անոնք ոճքազործներ էին որովհեաւ ժողովուրդի
թշնամիները կը հովանաւորէին : Սահփանաւանի շըր-
ջանին մէջ 8 ամսուայ ընթացքին կուլակներու ձեռ-
քով սպաննուեցան 14 հաւաքական տնտեսութեան
անդամ զիւղացիներ : Քանդուեցան տհագին տսւներ

փճացուեցան ահագին թիւով անասուններ եւ խաղողի այգիներ եւայլն :

Հայաստանի կարբիթի զործարանին մէջ, վեստա-
ուարաւները փճացուցին ահագին կարբիթ, թիթեղ,
ելեքտրական թել որոնք կ'արժէին 100 հազարաւոր
ըուբլիներ :

Խանջեանի արժանի յաջորդ Ամատոնին, յանցա-
ւորներն պատժել տաւու տեղ, զանոնք պաշտպանեց :

Այս մարդիկը հայ ժողովուրդի, սոցիալիստական
հայրենիքի գաւաճաններ էին, որովհետեւ իրենց զա-
գիր ձեռքերը երկարեցին մինչեւ և. Միութեան հե-
րոսական մեծ կարմիր բանակի անբաժան մասը եղող
հայկական պանծալի կարմիր բանակը, կը փճացնեն
բանակի ուսզմանիւթն ու սննդեղէնը, կը դիւրացնէին
թշնամի պետութիւններու հաշոյն աշխատող լրտեսնե-
րու և վեստարարներու մուտքը բանակէն ներս : Այս
միջոցներով անոնք կ'ուզէին տկարացնել կարմիր բա-
նակի դիմադրական ուժը և հաւանական իմբէրիստա-
տական զինեալ յարձակումի մը ընթացքին պարտու-
թեան մատնել տալ զայն : Այսինքն փաստօրէն Հա-
յաստանը յանձնել ֆաշիստական իմբէրիստիզմի ճան-
կերուն :

Միթէ այդ չի՝ փաստեր գաւաճան կյանձեանի,
(մահուրնէ առաջ) ըրած մէկ գաղանի յայտարութիւ-
նը, հակայեղափոխական գրող Բակունցին ուր անիկա-
կ'ըսէր թէ, և. իշխանութեան աապալման պարագա-
գային Հայաստանի հաւանական իշխանաւորները, մի-
այն դաշնակները կարող են ըլլալ :

Միթէ այս բոլորին տեղեակ ըլլալու հետեւանքով
չէր որ Զօպանեան-Բաշալեան խմբակը, անցեալ տարի

Փարիզի մէջ, ինքնակոչ դիւանագէտի հովեր առած, ցաւագար քաջսթիւնը ունեցաւ Հայաստանի ասահամաններու բարեկարգութեան համար» աղմկել և նոյնիսկ Սթալինին աղերսագիր մը դրկելու փորձը կատարել:

Իսկ Խանջեանի գաւաճանական արարքները պարտըկելու համար, անոր անձնասպանութեան պատճառ նկատել Հայաստանի սահմանայինանլուծելի» հարցը. հարց մը որ վաղուց խաղաղութեամբ լուծուած է խորհրդագյին ուահմաններէն ներս։ Զէ լուծուած միայն գաշնակ և ուամկավար թերթուկներու մէջ, ուր անգագար կը ծեծուի։

Միթէ՞ զարձեալ այս բոլորը գիտնալով չէր որ, նոյն այդ տարին, գերմանական ֆաշիզմը Պերլինէն սուս մը արձակեց. ըսելով թէ Հալաստան կ'ուզէ անկախութիւն հոչակել։ և այս բոլորը կատարուեցան միաժամանակ ձեւսվ, Հայաստանի ներքին և արտաքին թշնամիներու միախորհուրդ համաձայնութեամբ։

«Հին բոլշեւիկի» մականին տակ, կեղծաւորութեամբ, ստորաքարշութեամբ և զանազան խարեբայ միջոցներով երկար ատենէ ի վեր մութին մէջ դործող մնասարաններն ու գաւաճանները վերջապէս դիմաւաՅ զերծուեցան։

Հայաստանի կոմունիստ կուսակցութիւնը և հայժողովուրդը վերջապէս բռնեց այս մարդոց օձիքէն։ Երկանի մէջ արդէն սկսած է անոնց դատավարութիւնը։

Հիմա պարզ է ուրեմն թէ ինչո՞ւ արտասահմանի գաշնակ չէ ֆերը արտասուաթոր աչքերով կ'ողբան ի-

րենց բաղդին արժանացող այս կաթնեղբայրներու դիմագերծումը :

Մենք արտասահմանի հայ աշխատաւորներս, ինչպէս նաև զէպի ժողովուրդն ու հայրենիքը անկեզմիրով տողորուած ամէն հայ, հրձուանքով կ'արձանագրեաք մեր ժողովուրդին և հայրենիքին դաւաճանող ներուն պատժուիլը :

Որովհետեւ անոնց ջախջախումին վերջն է միայն որ Հայաստանի ժողովուրդը Լենինի և Սթալինի կոմունիստական իմաստուն կուսակցութեան զեկավարութեամբ և սթալինեան մեծ սահմանադրութեան բարիքներովը օժառուած, խ. Միութեան միւս ժողովութեան հետ, ձեռք ձեռքի տուած, պիտի բռնիւնալ զէպի կոմունիստական տւելի ազատ, աւելի եւջամփիկ եւ աւելի բարգաւան կեանք մը :

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

13րդ եզ, 22րդ տողի մէջ 840 հոգարը՝ կարդալ 480 հազար: 6րդ եզ, 8րդ տողի մէջ վեր նուած են կարդալ՝ վեցուած են:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0042088

(404)

ԳԻՆ 5 Ա. Դ.